

До Спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.043
Хмельницького університету управління та
права імені Леоніда Юзькова
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв
Майдану, 8

ВІДГУК

офіційного опонента

докторки юридичних наук, професорки Менджул Марії Василівни

на дисертацію Салюка Петра Івановича на тему:

«Захист сімейних прав та інтересів судом»,

подану на здобуття наукового ступеня

доктора філософії за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дисертаційного дослідження Салюка Петра Івановича «Захист сімейних прав та інтересів судом» обумовлена тим, що в умовах війни зростає кількість сімейних конфліктів та суперечок, зумовлених економічними причинами, роз'єднанням сімей, вимушеним переміщенням і т.п. Якщо на початок повномасштабного вторгнення спостерігалось менше нових сімейних спорів у судах, то на разі їх частка суттєво зросла, виникають дедалі більше випадків захисту з боку батьків свого права на спілкування із дітьми, вирішення інших конфліктів та суперечок. Здебільшого єдиним варіантом вирішити спір є звернення до суду, який є важливим інструментом для забезпечення справедливості та рівності у сімейних відносинах, гарантування захисту найкращих інтересів дитини. Суд гарантує, що кожен з учасників сімейних відносин, в тому числі подружжя, батьки, діти, інші члени сім'ї, родичі, має можливість захистити свої сімейні права та інтереси, навіть якщо попередньо було звернення за захистом до органів опіки та піклування, органів державної реєстрації актів цивільного стану, інших юрисдикційних органів,

уповноважених приймати рішення щодо сімейних прав та інтересів особи. Попри те, що в сімейно-правовій доктрині питання захисту сімейних прав та інтересів судом вже ставало об'єктом наукового дослідження, в рецензованій дисертації досліджено не тільки теоретичні, а й прикладні питання, пов'язані із вирішенням проблем, які виникають у судовій практиці під час здійснення захисту сімейних прав та інтересів. Наведені обставини не залишають сумнівів щодо актуальності обраної здобувачем теми дослідження та науково-практичного значення роботи.

Дисертацію виконано відповідно до наукової теми кафедри цивільного права та процесу 2017-2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105, що є складовою частиною наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова на 2017-2026 роки (державний реєстраційний номер 01178U000103).

Оцінка обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизни зумовлюється належним науково-теоретичним рівнем та практичною значимістю положень та висновків за результатами дисертаційного дослідження. Представлене дисертаційне дослідження П. І. Салюком є цінним для доктрини сімейного права, оскільки вирішує важливе наукове завдання – розробити науково-теоретичну концепцію сучасного розуміння теоретико-правових та прикладних засад захисту сімейних прав та інтересів судом. Вказане дозволило сформулювати мету і завдання дослідження та обґрунтувати висновки, яким притаманні необхідні ознаки новизни.

Автор поставив перед собою мету, яка полягає в тому, щоб не тільки розробити науково-теоретичну концепцію сучасного розуміння сучасного розуміння теоретико-правових та прикладних засад захисту сімейних прав та інтересів судом, але і виявити основні теоретичні та прикладні проблеми даного сімейно-правового інституту, а також сформулювати наукові висновки та

пропозиції стосовно вдосконалення чинного сімейного законодавства у даній галузі дослідження.

Ознайомившись зі змістом дисертації П. І. Салюка зроблено висновок, що автору вдалося досягти поставленої мети, у тому числі завдяки успішному виконанню поставлених завдань.

Дисертант проявив належний рівень знань юридичної літератури, нормативно-правових актів, здатність до аналізу судової практики, а також окреслив низку дискусійних питань у сфері сімейного права щодо захисту сімейних прав та інтересів судом. Методи дослідження, які були вдало використані П. І. Салюком, включають в себе комплексне поєднання загальнонаукових та спеціально-юридичних методів наукового пізнання, зважаючи на особливості предмету та об'єкту, мети та завдань дисертаційного дослідження.

Структура дисертації обумовлена метою і предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Логічно структуровано зміст розділів роботи, в яких відображено: теоретико-правові засади захисту сімейних прав та інтересів судом; особливості захисту сімейних прав та інтересів в порядку цивільного та адміністративного судочинства; захист окремих сімейних прав та інтересів учасників сімейних відносин міжнародними судовим установами. Така структура роботи надає можливість розглянути комплексно інститут судового захисту сімейних прав та інтересів.

У дисертації дотриманий баланс розкриття усіх наукових поглядів в межах обраного напрямку. Дисертація базується на джерельній базі, до якої включені наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, а також нормативно-правові акти що стосуються захисту сімейних прав та інтересів судом не лише за сімейним законодавством України, а й інших держав.

Праця базується на достатній джерельній базі (це роботи з сімейного права, законодавство іноземних країн, судові рішення). Зроблені по тексту дисертації посилання свідчать, що дослідження базується на працях науковців з зазначеної тематики, здобувачем детально проаналізовано нормативно-правові

акти. Положення, висновки та пропозиції, що виносяться здобувачем на захист, додатково висвітлюють відомі в науці положення та сприяють продовженню і поглибленню досліджень захисту сімейних прав та інтересів судом.

У розділі 1 «Теоретико-правові засади захисту сімейних прав та інтересів судом» дисертантом розглянуто поняття та правову судового захисту сімейних прав та інтересів; особливості застосування судом способів захисту сімейних прав та інтересів; розвиток правового регулювання захисту сімейних прав та інтересів за законодавством, яке діяло на українських землях; зарубіжний досвід правового регулювання здійснення судового захисту сімейних прав та інтересів. При аналізі існуючих у сімейно-правовій доктрині наукових підходів до розуміння поняття «захист сімейних прав та інтересів», автор доходить вірного висновку, що це поняття може розглядатися в діяльнісному контексті (як діяльність компетентних органів або самої особи – носія відповідного сімейного права чи інтересу щодо поновлення порушеного, оспорюваного або невизнаного права чи врахування неврахованого інтересу), в функціональному контексті (як сукупність відповідних заходів, що застосовуються з метою захисту порушеного права чи інтересу; як вплив на сімейні права та інтереси учасників сімейного правовідношення, який здійснюється через застосування відповідних способів захисту судом або іншим юрисдикційним органом), в контексті захисту як форми здійснення сімейного права чи інтересу (як складова права особи, тобто сукупність правомочностей особи щодо звернення до суду чи іншого юрисдикційного органу за захистом свого права чи інтересу або щодо вчинення заходів самозахисту).

Доволі обґрунтованим є висновок автора, що під поняттям «способи захисту сімейних прав та інтересів» слід розуміти заходи примусового характеру, визначені законом або договором, які застосовуються судом, іншим юрисдикційним органом чи самим учасником сімейних відносин з метою захисту порушеного, оспорюваного, невизнаного сімейного права чи неврахованого сімейного інтересу.

Важливим в теоретичному та практичному аспекті є висновок, що спеціальними ознаками судового захисту сімейних прав та інтересів є те, що

він: здійснюється спеціальним державним органом – судом; відбувається у передбаченій цивільним та адміністративним процесуальним законом формі шляхом ухвалення судового рішення, яке є остаточним і має загальнообов'язкову силу; може бути виконаним із можливістю застосування державного примусу; може бути реалізованим, якщо особа, яка володіє сімейним правом чи інтересом, що є об'єктом захисту, звернулася до суду із відповідною вимогою із застосуванням відповідної процесуальної форми в межах строку позовної давності; суд має виключну компетенцію із вирішення найбільш важливих питань сімейних відносин; поряд із національним рівнем судового захисту присутній й міжнародний.

У розділі 2 «Особливості захисту сімейних прав та інтересів в порядку цивільного та адміністративного судочинства в Україні» проаналізовано особливості судового захисту прав та законних інтересів подружжя; способи захисту прав та законних інтересів батьків та дітей у судовому провадженні; судовий захист прав та інтересів, які виникають з інших сімейних відносин та відносин публічно-правового характеру.

Важливим як в теоретичному, так і в практичному плані є висновок, що сімейні права та законні інтереси подружжя виступають самостійними об'єктами судового захисту; суд при вирішенні відповідного сімейного спору вправі застосовувати способи захисту, визначені у ч. 2 ст. 8 СК України, а також інші способи, в тому числі пов'язані із захистом прав та інтересів подружжя, які виникають із шлюбного договору, інших сімейних договорів, із положень актів міжнародного права або правового звичаю. Дисертант цілком слушно виділяє такі способи захисту сімейних прав та інтересів судом, як: встановлення сімейного правовідношення шляхом встановлення режиму окремого проживання подружжя, фактів походження дитини від матері або батька, реєстрації та розірвання шлюбу, визнання права спільної власності на майно, що є предметом спору подружжя, визначення способу надання утримання іншому з подружжя; зміна сімейного правовідношення шляхом надання права на шлюб неповнолітній особі, зміни прізвища із шлюбного на дошлюбне, зміни правового режиму частини майна із спільного на роздільне із

збереженням режиму спільності на інше майно, збільшення або зменшення розміру аліментів на утримання подружжя; припинення сімейного правовідношення шляхом розірвання шлюбу або припинення режиму окремого проживання подружжя, припинення режиму спільного майна на майно подружжя із розподілом його між подружжям, припинення виплати аліментів у зв'язку із припиненням права на утримання; відновлення сімейного правовідношення шляхом визнання розірвання шлюбу фіктивним; примусового виконання добровільно не виконаного обов'язку шляхом присудження до обов'язкової сплати аліментів на утримання подружжя.

Слушними та логічними є пропозиції дисертанта щодо розширення передбаченого у сімейному законодавстві переліку способів участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо, що визначається судом при вирішенні спору щодо участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї, а також законодавчої регламентації питання можливості для суду передбачити інформування з боку того з батьків, хто проживає з дитиною про факти захворювання та лікування дитини, про від'їзд (обставини й напрямом) дитини за межі міста більше ніж на два дні, інші важливі обставини, що впливають на здійснення батьківських прав, можливість погодження дій одного з батьків із реалізації батьківських прав, пов'язаних із відвідуванням закладів освіти та культури.

Також автором детально обґрунтовано, що рішення органів опіки та піклування, прийняті в порядку ст. 19 Сімейного кодексу України, не можуть бути оскаржені в порядку адміністративного судочинства, оскільки в цих правовідносинах орган опіки та піклування не виступає як суб'єкт владних повноважень; сімейне законодавство передбачає, що формою фактичного оскарження рішення органу опіки та піклування є звернення до суду із позовом, який містить ту ж вимогу, із якою відбувалося звернення до органу опіки та піклування. Детально обґрунтовано, що предметом оскарження в порядку адміністративного судочинства є рішення органів опіки та піклування про надання згоди на вчинення певних дій учасниками сімейних відносин, оскільки в такому випадку орган опіки та піклування діє саме як суб'єкт владних

повноважень, подальша реалізація майнового права без прийняття відповідного рішення органом опіки та піклування неможлива.

Важливим в теоретичному та практичному аспекті є висновки щодо переліку способів захисту, які суд застосовує з метою захисту сімейних прав та інтересів подружжя, батьків та дітей, інших членів сім'ї та родичів.

У розділі 3 «Захист окремих сімейних прав та законних інтересів учасників сімейних відносин міжнародними судовими установами» досліджено особливості захисту сімейних прав та законних інтересів Європейським судом з прав людини і Судом Європейського Союзу.

Заслуговує на підтримку висновок, що захист сімейних прав та інтересів Європейським судом з прав людини є особливою – міжнародною формою судового захисту, яка має особливості порівняно із національною: захисту підлягають ті сімейні права та інтереси, які визначені Конвенцією про захист прав та основоположних свобод чи випливають із неї, а національний захист сімейних прав та інтересів стосується тих прав та інтересів, які визначені національним законодавством або випливають із його положень; спрямованість суду на захист передусім права на повагу до приватного і сімейного життя, в окремих випадках – також права на справедливий суд, права на шлюб, права на ефективний засіб правового захисту або права не зазнавати дискримінації, перелік сімейних прав, що захищаються національними судами ширший; застосування специфічних способів захисту сімейних прав та інтересів (визнання факту порушення права, передбаченого Конвенцією та присудження стягнення завданої моральної шкоди), захист при цьому не тільки прав, визначених Конвенцією, а й побічно – сімейних прав та інтересів, що визначені національним законодавством, які можуть бути не передбачені Конвенцією, однак можуть виводитися із них змістовно.

Викликають науковий інтерес положення дисертації, в яких наведено аргументацію, що Суд Європейського Союзу поряд із віднесенням до його компетенції повноважень, визначених у ст. 19 Договору про Європейський Союз, здійснює й інші повноваження, в тому числі пов'язані із захистом сімейних прав та інтересів, які виводяться із загальних повноважень і

здійснюються в процесі вирішення питань щодо чинності актів Європейського Союзу та їх тлумачення. Суд Європейського Союзу здійснює захист сімейних прав та інтересів особи, визначених Хартією основоположних прав Європейського Союзу, якщо вони порушені актами, органами та посадовими особами Європейського Союзу, поширюють свою дію лише на осіб, що знаходяться в юрисдикції Європейського Союзу.

Важливими в теоретичному та практичному плані є й інші висновки та пропозиції за дисертаційним дослідженням П. І. Салюка.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, є досить високим, пропозиції розроблено на належному науково-теоретичному рівні з урахуванням виявлених проблем правозастосування і спрямовано на забезпечення правової визначеності норм сімейного права та єдності правозастосовної практики.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження П. І. Салюка полягає в тому, що викладені в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані у науково-дослідній діяльності – для подальшого розвитку доктрини сімейного права у частині регулювання захисту сімейних прав та інтересів судом; в навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Сімейне право», «Проблеми сімейного права», що підтверджується Актом впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова від 5.06.2023 року; у нормотворчій діяльності – для удосконалення сімейного законодавства у сфері визначення захисту сімейних прав та інтересів судом (акт впровадження у законотворчу діяльність від 6.09.2023 року № 04-26/18-2023/194332 (1306202)).

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Детальне ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження П. І. Салюка, опублікованими працями за темою дисертації надає можливість зробити висновок, що основні результати дисертаційного дослідження викладено у чотирьох публікаціях у фахових

виданнях та зарубіжному виданні, а також у п'яти тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Аналіз тексту дисертації свідчить про **відсутність порушення автором академічної доброчесності**. Дисертаційна робота П. І. Салюка свідчить про ґрунтовне опрацювання ним чинного законодавства України, законодавства зарубіжних країн, матеріалів судової практики. Джерельну базу дисертації варто визнано достатньою для виконання поставлених завдань. У дисертаційній роботі наявні посилання на відповідні джерела інформації в разі творчого використання ідей, розробок, тверджень інших авторів, дотримано вимог законодавства про захист авторських прав, надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності. В роботі не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації. Дисертантом дотримано вимоги ст. 42 Закону України від 05 вересня 2017 р. «Про освіту» щодо академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Незважаючи на значну кількість науково обґрунтованих висновків, деякі положення все ж викликають дискусію та потребують додаткового пояснення, а саме:

1) доцільно було б розглянути більш детально питання захисту сімейних прав та інтересів судом, визначених в договорах учасників сімейних відносин, в тому числі у шлюбному договорі, а також у випадку укладення договорів подружжям у шлюбі із іноземним елементом. На жаль, зазначені положення досліджені автором недостатньо, зокрема в частині аналізу наукових позицій і врахування відповідної судової практики та розробки пропозицій до можливого удосконалення норм, які врегульовують зазначені питання;

2) додаткового обґрунтування потребують положення щодо наявності суперечності між змістом права на батьківство, визначеного ст. 50 Сімейного кодексу України та тими елементами цього права, захист яких здійснюється в судовій практиці в контексті судового захисту відповідного права. Автор визначив, що судовому захисту підлягає право на визнання права на батьківство з боку суду, інших органів та третіх осіб, що дозволить

реалізувати батьківські права та обов'язки особи, право на батьківство якої невизнане, а також право на створення умов на реалізацію батьком своїх батьківських прав та обов'язків;

3) потребує уточнення позиція автора щодо того, що в судовій практиці по захисту права дружини, чоловіка на зміну прізвища склалася неоднозначна ситуація, коли або задовольняються заявлені вимоги про зміну прізвища, або відмовляється у задоволенні позову, оскільки законодавством передбачається позасудовий порядок вирішення цього питання. Автор пропонує для забезпечення права дружини, чоловіка на зміну прізвища із шлюбного на дошлюбне доповнити положення ст. 113 Сімейного кодексу України, в якому передбачити, що особа, яка змінила своє прізвище у зв'язку з реєстрацією шлюбу, має право після розірвання шлюбу надалі іменуватися цим прізвищем або відновити своє дошлюбне прізвище, якщо відповідну вимогу було заявлено під час подання позову про розірвання шлюбу. Бажано детальніше пояснити дане положення;

4) автором не враховано пропозиції Комісії з європейського сімейного права, яка рекомендувала при розгляді справ про розірвання шлюбу строки для примирення у залежності від наявності чи відсутності дітей, віку дітей, а також погодження сторонами правових наслідків розірвання шлюбу. Варто у майбутньому при аналізі захисту прав учасників сімейних відносин у вказаних категоріях справ врахувати такі пропозиції і проаналізувати доцільність їх імплементації у національне сімейне та цивільне процесуальне законодавство.

Водночас, висловлені зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження П. І. Салюка «Захист сімейних прав та інтересів судом». Слід зауважити, що робота є цінною, важливою, самостійною, завершеною творчою працею. За своїм змістом, науковими результатами, актуальністю та новизною є самостійним вкладом в науку сімейного права. Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам. У достатній кількості розміщено основні висновки у публікаціях у наукових виданнях, які визначені для оприлюднення положень дисертацій.

Таким чином, враховуючи актуальність, обґрунтованість, цінність та

новизну отриманих результатів, дисертація Салюка Петра Івановича на тему «Захист сімейних прав та інтересів судом» як за змістом, так і за оформленням відповідає спеціальності 081 Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – Салюк Петро Іванович заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету

Марія МЕНДЖУЛ